

Sobre la naixença i el desenvolupament de la moderna Geografia catalana

Lluís SOLE i SABARÍS*

Els companys de la Societat Catalana de Geografia —alguns dels quals han estat testimonis dels primers temps de la seva actuació i dels temps nebulosos que seguiren, com a conseqüència de la guerra civil— em demanen que faci un recordatori d'una sèrie d'activitats d'aquells temps, no dels emmarcats precisament dintre la gestió catacumbal de la Societat que tan bé i puntualment foren enregistrats per Josep Iglésies, gràcies al qual la nostra Societat se salvà del col·lapse a què estava abocada. Ara, quan ja s'ha reprès l'actuació lliure de la vida acadèmica, he rellegit el text de l'amic Iglésies, que fou ciclosilat el 1978, però que tingué una difusió limitada a causa de la forma en què fou publicat. Ara aprofito aquesta avinentesa per fer vots perquè se'n faci la reimpressió, a les planes del nostre Butlletí-Revista, car forma part de la història de la geografia de Catalunya i mereix una difusió adient.

També aprofito l'avinentesa per adjuntar-hi uns petits records propis que, per les raons inconcebibles de l'època, no foren recollits per Josep Iglésies.

I. Abans de 1940

Primerament, faré referència a les reunions no oficials dels membres de la nostra Societat convocades per l'enyorat mestre Pau Vila al seu domicili, aleshores recentment instal·lat al carrer de Santa Teresa de Gràcia, per tal de preparar el programa detallat de l'excursió interuniversitària dels geògrafs francesos, de la qual ja parla l'Iglésies en l'acta del 15 de juny de 1936.

En aquella petita reunió preparatòria hi assistírem Pierre Vilar, Pierre Birot, joves deixebles del gran geògraf Emmanuel de Martonne i l'autor d'aquestes ratlles. Recordo encara alguns dels comentaris dels dos joves geògrafs que aleshores havien acabat d'iniciar l'estudi de la seva respectiva Tesi doctoral sobre Catalunya, les quals, dit sigui de pas, transcorreguts els anys i la llarga interrupció ocasionada pels fets bèl·lics, són les dues

obres mestres que, cadascuna dintre de la seva òrbita, han obert un solc transformador en la geografia catalana.

Els comentaris que es feien a la reunió reflectien el temor amb què calia preparar l'excursió, la qual havia de dirigir el propi de Martonne, al qui hom suposava dirigint-la arraulit en un racó de l'autocar, rondinant com de costum. Precisament, per tal de preparar com calia el recorregut i el text explicatiu que es projectava, vaig anar al Montseny: a la vall del Ter, allí em sorprengué la guerra civil. Aquella excursió que s'havia de preparar amb tanta cura ja no fou possible a causa dels esdeveniments de tots coneguts.

Un altre petit record puc afegir a la relació notarial del nostre secretari d'aquells temps: em refereixo a una sessió, aquesta sí oficial, en la qual vaig actuar com a secretari accidental. La reunió s'efectuà a l'Acadèmia de Ciències. Vaig guardar l'esborrany de la reunió fins fa poc, quan el vaig lliurar al secretari de la Societat. No hi assistírem gaires: el doctor Fontserè, que ens havia proporcionat el local, Pau Vila i pocs més. En aquella reunió ens fou anunciat que el geògraf Joan Carandell s'havia refugiat a Pals a causa dels esdeveniments que l'havien isolat de la seva família resident a Còrdova. A Pals estava treballant en una monografia geogràfica sobre l'Empordà. Les notícies ens arribaren a través del nostre company Pere Blasi, que havia estat molts anys mestre empordanès. Gràcies a la informació rebuda aquell dia, passats els anys, tan bon punt després de la guerra vaig arribar a la Universitat de Granada, vaig intentar recuperar l'original per publicarlo. Eren poques i vagues les notícies que en tenia, però finalment l'original em fou lliurat per la família cordovesa de Carandell i es publicà al Butlletí de la Universitat de Granada juntament amb la meua nota biogràfica sobre Carandell.¹ Ambdós textos, no fa molt, han estat reimpressos per la Diputació de Girona.

Els estudis universitaris de Geografia

Un altre detall d'aquella primera època de la nostra Societat es refereix als intents fallits per crear els estudis universitaris de Geografia, que tan malparats estaven a la Universitat de Barcelona. Aquests desigs provocaren la visita de Pau Vila, el doctor Fontserè i Josep Iglésies al ministre d'Instrucció Pública, que aleshores era Marcel·lí Domingo, aprofitant una estada d'aquest a Barcelona. Aquesta visita ha estat curosament enregistrada en l'històric de la Societat Catalana de Geografia.

Encara conservo l'original del projecte d'estudis fet pel doctor Fontserè. Demanava la creació d'una llicenciatura a Madrid i a Barcelona. Du la data de 28 de març de 1936: les complicacions posteriors de la política espanyola deixaren la proposta inoperant.

Però, encara que només sigui com a document històric, crec que val la pena de reproduir-lo, com a prova de les gestions realitzades en pro dels estudis geogràfics i com a exemple de la visió del doctor Fontseré entorn de la geografia.

«En el Anuario de la Universidad Autónoma de Barcelona (1934-1936) se prevé la fundación de una licenciatura en Geografía. Al parecer un intento semejante se propuso alguna vez en la Universidad de Madrid.

Utilizando en gran parte elementos ya existentes y añadiendo quizás algunos nuevos, no sería difícil organizar esta enseñanza en forma universitaria en Madrid y Barcelona.

Una condición indispensable para la vida de esa licenciatura sería la posibilidad de que los

alumnos entreviesen alguna perspectiva utilitaria. Al efecto se podría estatuir: a) que los licenciados en Geografía tuviesen derecho preferente a las cátedras de Geografía de los Institutos y Escuelas Normales; b) que los que además tuviesen aprobada la Astronomía Esférica y Geodesia tuviesen un turno en los concursos de ingreso al Instituto Geográfico y Catastral; c) que los que tuviesen cierta parte de la carrera (p. ej. los tres primeros cursos) se les concediera un turno de ingreso en las carreras menores de auxiliares del Instituto Geográfico y Catastral (Tipógrafos, Geómetras, etc.).

Materias que tendría que comprender la Licenciatura en Geografía. Pudiendo organizar libremente sus estudios, la Universidad Autónoma de Barcelona, en la disposición que crease esta Licenciatura sería preciso indicar solamente un contenido genérico mínimo aplicable a Madrid y Barcelona; podría indicarse este mínimo en la forma siguiente: conocimientos preparatorios indispensables; Geografía en sus diversos grados y especializaciones; Climatología y Geofísica; Cosmografía; Cartografía i Topografía; Etnografía. Historia económica y social de los pueblos.

Un plan detallado de estudios podría ser el siguiente: *Período de Licenciatura:* Matemáticas 1r. cursos (x); Física general (x); Elementos de Geología (x); Elementos de Zoología y Botánica descriptivas. Geografía general (x). 2º Curso: Matemáticas 2º curso (x) Cosmografía (x), Geografía física (x); Metereología (x); Historia 1r curso. 3r. curso: Topografía y Cartografía; Geografía humana (x); Geofísica (x); Historia 2º curso. 4º curso: Etnografía (x); Geografía económica. Geografía política. Geografía de España (x); Geografía de Cataluña (x). *Estudios superiores de ampliación o propios del período de Doctorado.* Astronomía esférica y Geodesia (x); Antropología (x); Fisiografía y Edafología (x); Oceanografía (x).

Durante el período de licenciatura los alumnos tendrían que seguir alguno de los cursos de Geografía regional especializada que organizaría la Universidad.

Las materias señaladas con un asterisco (x) se cursan ya en Barcelona según el Anuario antes citado. De las otras, algunas se dan en algunos centros docentes, lo cual de momento podría aligerar la solución económica del problema.»

L'orientació netament científica del Dr. Fontserè assenyala la seva orientació geogràfica, la qual s'ha de tenir en compte per poder situar bé el seu pla d'estudis dins el context històric, veure la inclinació actual del contingut d'algunes matèries, com la Geofísica, per exemple, i la variació semàntica dels noms d'algunes assignatures com l'antropologia, que a Europa seria etnologia i no tindria res a veure amb el concepte americà d'antropologia. Cal també remarcar la proposta d'introducció de matèries tan noves com l'edafologia i, sobretot cal remarcar la inclinació a fugir dels plans d'estudi rígids que de manera tan general influïren en la Universitat espanyola posteriorment i que, en canvi, tal com ja havia passat a la Universitat Autònoma, almenys en algunes facultats, permetia la possibilitat de fer currículums més oberts.

També vull assenyalar l'al·lusió que fa el Dr. Fontserè a un pla d'estudis que s'havia presentat anteriorment a la Universitat de Madrid. Suposo que es deuria referir al format pel Dr. Odon de Buen, del que deuria tenir notícies concretes. Vaig reproduir parcialment el pla de De Buen —l'original manuscrit del qual m'havia lliurat el seu fill Demófilo— quan vaig escriure un treball que parlava de la introducció de l'Oceanografia a Espanya.²

Ara, pot semblar poc ambiciós el projecte del Dr. Fontserè, però estava dintre de les possibilitats de l'època, en una forma que gairebé es podia efectuar sense la creació de noves càtedres, aprofitant les matèries que es cursaven a Ciències (com la Metereologia, la Geografia física, la Botànica...) i les de Filosofia i Lletres, com les matèries històriques.

Tal com diu el document del Dr. Fontserè, aquella no fou la primera vegada que un projecte semblant arribava a la Universitat espanyola. Existia el document que d'acord amb Pau Vila i el Dr. Fontserè havíem lliurat al Dr. Pericot, que era secretari de la Facultat. Aquest, que sempre s'havia mostrat comprensiu pels estudis geogràfics, l'acollí amb satisfacció, pensant que podria desaparèixer l'estat tan vergonyós de la Geografia a la Universitat de Barcelona. Allà apareixia la meua visió sobre la Geografia, els estudis de la qual establia comparant-los amb els que se seguien a França, a Alemanya i a Anglaterra. M'havia pogut documentar amb converses mantingudes durant la meua curta estada a Hamburg i amb una informació que m'havia tramès H.G. Dobby, un anglès que havia treballat sobre el delta de l'Ebre. Encara conservo la seva informació. El document adreçat al secretari del Patronat Universitari deia el següent:

«En diverses ocasions s'ha plantejat en els nostres medis docents el problema de l'ensenyament de la Geografia i no fa gaire que des de la Societat Catalana de Geografia renovarem els desigs dels qui han consagrat llurs activitats a aquest camp de la ciència perquè d'un cop prenguéssim estat oficial aquest problema.

Ara, en ple període de reorganització i donades les circumstàncies especials que travessa el nostre país, sembla convenient plantejar de cap i de nou, en tota la seva importància aquest problema. En fer-ho, no desitgem més que la nostra veu trobi el ressò d'altres més autoritzades i, en últim terme, l'atenció del digne Patronat Universitari.

Antecedents. És un fet desgraciadament prou conegut l'estat llastimós en què es troba l'ensenyament de la geografia a casa nostra, des de l'escola primària a la Universitat. N'hi ha prou a considerar el fet paradoxal que els encarregats de l'ensenyament de la geografia als instituts i altres centres similars surten de les aules universitàries sense haver seguit un sol curs de geografia (aquesta és de fet la preparació científica dels qui segueixen la llicenciatura de Lletres a la Universitat de Barcelona). En el cas òptim, els futurs llicenciats han cursat una sola assignatura de caràcter geogràfic. *De fet, doncs, la geografia és l'única disciplina fonamental inexistent a la Universitat espanyola.*

En aquesta situació no ha d'estranyar l'abandó dels estudis d'investigació geogràfica a Espanya i el lament incessant dels qui, enduts per l'autodidactisme al camp de la geografia, gestionen endebades enmig d'un ambient hostil o incomprensible.

Això explica, així mateix, l'exclusió de les investigacions geogràfiques realitzades únicament per escoles estrangeres. Reproduïm a títol d'informació, el comentari d'un excel·lent investigador de la geografia ibèrica, Jean Sermet qui comenta l'únic tractat de geografia de la Península (s'acompanyava el text). Amb la mateixa raó Odon de Buen qualificava l'estat de l'ensenyament universitari de la Geografia de la «mayor vergüenza nacional». Dantín Cereceda, que s'ha sentit colpit per l'abandó geogràfic, escriu: (falta el text de la cita).

La Geografia a la Facultat de Geografia i Lletres. A la Facultat de Filosofia i Lletres es cursen solament dues assignatures de Geografia les quals són potestatives. L'experiència demostra la seva escassa eficàcia. Això vol dir, també, la nul·litat de la preparació geogràfica dels futurs professors de geografia.

Convé, però, precisar una qüestió que considerem fonamental. De temps, l'ensenyament

ment geogràfic a la Facultat de Lletres és considerat com una preparació auxiliar dels llicenciats en ciències històriques. Certament que la geografia és indispensable als historiadors, com ho és el llatí o com la Física als Farmacèutics i al metge. Però en un i altre cas els coneixements auxiliars tenen existència pròpia i són disciplines independents. El que la Física sigui indispensable al farmacèutic no justificaria mai la reducció del camp universitari de la Física a la simple utilitat d'una ciència auxiliar. Per això propugnem un ensenyament complet de la ciència geogràfica, independent dels estudis històrics, els quals en la mesura que els fos necessària podrien aprofitar-se dels ensenyaments geogràfics.

Amb aquesta orientació en diverses ocasions s'ha plantejat oficialment el problema. Miquel Santaló presentà un pla d'organització dels estudis geogràfics. El projecte meresqué l'aprovació de la Societat Geogràfica de Madrid. Essent ministre d'Instrucció Pública Fernando de los Ríos es nomenà una ponència interuniversitària per a la creació d'un Facultat de Geografia. Posteriorment, per iniciativa de la Societat Catalana de Geografia fou presentat un projecte al ministre del ram.

Els estudis geogràfics a les universitats estrangeres. L'estat lamentable dels estudis geogràfics a la Universitat espanyola contrasta notablement amb la importància que les principals universitats estrangeres consagren a la Geografia. No es tracta de coneixements geogràfics amb caràcter auxiliar dels estudis històrics, sinó de veritables organismes importants encarregats de formar els futurs geògrafs. D'aquí que a la major part d'universitats europees i nord-americanes existeixi la llicenciatura o el certificat de geografia.

Es presenta, però, una qüestió prèvia sobre l'orientació donada a la geografia en els diferents països i la relació amb les restants disciplines universitàries. Segons sigui la tendència humanista o naturalista la preponderant, el certificat d'estudis geogràfics s'obté a la Facultat de Lletres, com per exemple a França, o a la de Ciències, com a Alemanya; en el benentès, però, que en ambdós casos l'accentuació posada en un o altre sentit no és més que una tendència d'escola, però que mai no repercuteix en perjudici del contingut i de la preparació geogràfica dels futurs geògrafs. En altres indrets, tenint en compte que la geografia és un camp de convergència de les disciplines que es cursen a les Facultats de Ciències i a les de Lletres, la Secció de Geografia es nodreix d'estudiants d'ambdues Facultats, que així adquireixen la visió de conjunt necessària al geògraf.

Els estudis geogràfics a la Universitat alemanya. Prenem com a exemple la Universitat d'Hamburg on els estudis geogràfics gaudeixen d'un merescut prestigi i, a més, he tingut l'avinentsa d'estudiar-los de prop. Els estudis geogràfics constitueixen una secció de la Facultat de Ciències amb la mateixa categoria que les altres seccions (Física, Química, Exactes, etc.) L'organització dels estudis va a càrrec del Seminari de Geografia, el qual consta de diversos departaments (biblioteca, laboratoris, cartoteca, etc.) excel·lentment dotats. Hi figuren com a professors S. Passarge, B. Schulz, R. Lütgens, Kuhlbrodt, H. Hanter, Niatting. Les matèries distribuïdes per semestres eren, el 1936, les següents: Geografia, Oceanografia, Meteorologia i Climatologia. Al semestre d'estiu: Problemes geogràfics i polítics de l'Orient. Rius i mars: el mar del Nord. Geografia econòmica: generalitats. Mèxic. Amèrica Central. Índia Occidental. *Seminari principal:* treballs científics. *Seminari inferior:* lectures cartogràfiques. Cartografia. Col·loquis geogràfics: Isostasia i Gravetat. Oceanografia. Pràctiques d'Oceanografia. Gezeiten del mar. Glaciariisme del Nord d'Alemanya. Geologia i morfologia de Finlàndia. El subsòl d'Hamburg. Zoogeo-

grafia. Plantes econòmiques. Colònies alemanyes. *Semestre següent*: Fonaments de la Geografia. Geografia climàtica. Geopolítica d'Europa. Morfologia de la Terra. Metodologia. Amèrica del Sud. Temes topogràfics (Àfrica, Austràlia, Meteorologia marítima, oceanografia). *Seminari elemental*: Magnetisme terrestre, investigacions solars, plantes econòmiques colonials. *Semestre d'estiu*: Alemanya. Pobles d'Amèrica. Geografia de les comunicacions. Economia i cultura de les colònies alemanyes. Seminari de Geografia: Seminari d'iniciació geografia matemàtica i cartografia. Temes topogràfics (Àsia, Costes i mars, pràctiques de climatologia, geologia del paisatge alemany. Aprofitament del sol al NW d'Alemanya. Estructura social del Baix Elba). *Semestre d'hivern* (1934-1935): Geografia general (Matemàtica i Cartografia). Els viatges de la meua vida pel professor Passarge. La geografia al servei de l'estat nacional-socialista. Els terrenys diluvials i els seus problemes. Els dominis econòmics. Geografia econòmica d'Alemanya. Col·loquis de Seminaris: Temes topogràfics (Europa). Seminari d'introducció: Races humanes. Constitució de la terra. Zoogeografia continental. Química del mar. Meteorologia general. Treballs aerofísics. El temps i el sehersage. Manifestacions atmosfèriques. Erupcions solars. Problemes de la zona atmosfèrica. Aigües subterrànies. Repartiment dels principals aprofitaments del sol. *Semestre d'estiu* (1934): Morfologia fisogràfica. Geopolítica. Geografia i esport. El paisatge alemany. Valor geogràfic dels tipus de sòl. Geografia econòmica. Geografia econòmica dels Estats europeus. *Seminari*: Temes topogràfics (Alemanya). Seminari d'iniciació: Observacions geogràfiques a les excursions. Economia i comunicacions del mar. Corrents oceànics. El mar del Nord i el Bàltic en la guerra. Pràctiques oceanogràfiques. Clima del mar i de les costes. Aerologia. Meteorologia pràctica. *Seminari*: Meteorologia, investigacions aerofísiques. Fonament geofísic de la configuració de la Terra. Geografia i utilització del sòl africà (Colònies alemanyes). Importància dels raigs solars en el caràcter jove dels pobles (Gesundheit). *Semestre hivern* (1933-1934): Morfologia de la Terra. *Seminari*: Col·loquis geogràfics. Revolució nacional i judaisme. Aigües continentals. Temes topogràfics: visió d'Europa. Geografia econòmica general. Lectures cartogràfiques. Electricitat atmosfèrica. Meteorologia (iniciació). Climatologia general. Alemanya a l'estranger. Temes estrangers. Fonaments de les investigacions sismològiques. Física del mar. Història de les investigacions oceanogràfiques.

Estudis geogràfics a les universitats angleses: l'organització dels estudis geogràfics a les universitats angleses ve a ésser intermediari entre l'orientació francesa i l'alemanya. El certificat de Geografia pot obtenir-se indistintament a la Facultat de Ciències o a la de Lletres, després d'haver cursat l'any preparatori (intermediat) a ambdues Facultats, tal com és norma general a les universitats angleses. L'estudiant de Ciències aporta als estudis geogràfics una formulació de ciències històriques. Ambdós, però, continuaran després els estudis necessaris per a la formació netament geogràfica.

Com a font d'informació anotem la distribució de matèries a la Universitat de Londres, tant per la llicenciatura dita general o elemental com per a l'especial o superior.

Per a la primera, les matèries a cursar són les següents: 1r. any, Cartografia geològica i topogràfica. Pràctiques i topografia. Geografia física. Principis de Geografia econòmica i biològica. 2n. curs, Geografia regional d'Europa. Mètodes cartogràfics. Geografia regional de Nord-amèrica.

I per a la Geografia especial són: 1r. curs, Geografia regional de França. Geografia regional de Gran Bretanya. Geografia històrica. Història dels descobriments i de la cièn-

cia geogràfica. Geografia econòmica. Climatologia i Oceanografia. Geomorfologia. 2n curs, Àsia dels Monçons i Àfrica.

La solució francesa: Com que és més coneguda aquí, el meu text la deixa en blanc i exposo únicament l'estat de la Geografia a França on s'estudia a la Facultat de Lletres, però amb un contingut suficient de Geografia física com ho indiquen els textos de Baulig i Martonne i les publicacions de l'Institut de Geografia Alpina de Grenoble i de l'Institut de Geografia de Toulouse dirigit per Faucher. Llicenciats francesos que han passat per Catalunya, com Birot, Villar, Sermet. Tricart..., demostren també el nivell de preparació dels geògrafs francesos en geografia física malgrat pertànyer a la Facultat de Lletres.

Creiem que ha estat útil veure l'exemple de cadascuna de les solucions adoptades a les universitats estrangeres.

Projecte d'estudis geogràfics a la Universitat de Barcelona. Donada l'escassa tradició dels estudis geogràfics en els nostres centres d'ensenyament superior, creiem que de moment s'ha de resoldre el problema en un pla modestíssim i amb l'objectiu primordial de crear un ambient que el dia de demà podria permetre una major volada a la ciència geogràfica i situar-la a l'altura d'altres països més avançats.

El projecte cal que tingui en compte el problema econòmic que planteja la creació d'una sèrie de càtedres de caràcter geogràfic, per la qual raó serà convenient d'aprofitar les ensenyances similars que es cursen en distintes Facultats.

Ateses aquestes dues consideracions, l'única solució viable avui com avui és la que permeti amb un mínim de despeses la implantació immediata d'un pla extraordinàriament modest aprofitant les ensenyances de la Facultat de Lletres (Secció d'Històries) i la de Ciències (Secció de Naturals).

El nostre pla s'acosta, si més no per raons econòmiques a l'estructura anglesa. De la Facultat de Ciències serien aprofitables les matèries següents, les quals es cursen actualment o bé estan previstes en el pla d'estudis aprovat pel Patronat. Serien indispensables: Geologia general, Geografia física, Antropologia. A més, hi podrien figurar amb caràcter voluntari, les següents matèries: Geologia pràctica, Meteorologia, Topografia, Oceanografia, Geobotànica, Geofísica. De la Facultat de Lletres serien obligatòries: Història Universal, Història de Catalunya, Història d'Espanya, Etnografia i Prehistòria. Ultra aquestes disciplines més properes a la Geografia caldria afegir-hi aquelles altres que en els plans d'estudi actuals constitueixen la formació bàsica de Ciències i Lletres: Llatí, Filosofia, Física, Biologia, matèries que es donen en el primer curs d'ambdues Facultats.

L'organització dels estudis estrictament geogràfics correspondria a un *Seminari de Geografia* a càrrec del qual correrien les disciplines següents: Geografia general, Geografia de Catalunya, Geografia d'Espanya, Cartografia, Geografia regional del món, Geografia econòmica i Geopolítica, Geomorfologia.

A més a més d'aquestes disciplines bàsiques es podria completar la formació dels futurs geògrafs amb curssets monogràfics de Biogeografia, Història dels descobriments geogràfics, Geografia matemàtica, etc., els quals podrien encarregar-se a les Facultats més adients.

De l'exposat anteriorment es dedueix que amb la creació d'un parell escàs de *Càtedres de Geografia* i amb l'aprofitament de les disciplines d'altres Facultats fóra suficient per implantar immediatament els estudis geogràfics a la Universitat de Barcelona. Seguint el pla de la Universitat francesa, el Seminari comprendria dues seccions o càtedres: l'una encarregada de la Geografia física (Geomorfologia i Cartografia) i l'altra de la Geografia Humana i econòmica. A càrrec d'ambdues aniria, a més, la distribució de la geografia regional. Seria funció del Seminari l'organització de classes més elementals de Geografia per als estudiants d'Històriques i, en general, de les Facultats de Lletres.

Un pla detallat d'estudis podria ser el següent:

1r. curs. Preparatori: els alumnes de Lletres haurien de cursar la Geologia general i els de Ciències la Història Universal.

2n. curs. Cartografia, Geografia física, Biogeografia, Geografia general humana i econòmica, Prehistòria, Etnografia, Història de Catalunya, Geografia de Catalunya.

3r. curs. Geografia d'Espanya, Lectures cartogràfiques, Geomorfologia, Història d'Espanya, Geografia d'Europa.

4t. curs. Geografia d'Amèrica, Continents colonials, Lectures cartogràfiques, geografia econòmica. Curssets voluntaris de Geofísica, Oceanografia, Topografia, Antropologia, Etnografia, Prehistòria, Geodèsia, Geometria esfèrica, Biogeografia, Geologia pràctica.

Tercer i quart cursos. Treballs de Seminari. Doctorat: Cartografia antiga, Història dels descobriments geogràfics, Geodèsia.

Retornant a fets precursors de la geografia catalana moderna que són del meu record em referiré com a més important als cursos de geografia impartits per Pau Vila al Centre Excursionista de Catalunya, que són ressenyats al «Butlletí» del Centre com una de tantes activitats, però que crec que tingueren per a mi i per a molts d'altres una transcendència poc coneguda. Jo, aleshores, era un estudiant de Ciències Naturals i no tenia interès especial per la Geografia. Vaig assistir-hi des de la inauguració invitat pel meu mestre Marcet Riba, a qui dec molt de la meva formació en Geografia física. L'acte inaugural corregué a càrrec de Pau Vila, qui ens presentà una imatge suggestiva de l'evolució moderna de la Geografia fàcil d'entusiasmar. Recordo que, entre altres, hi assistiren el Dr. Bataller, Gonçal de Reparaz, Marcel Chevalier, Marcet, Josep Iglésies, Llobet, Puchades...

Els cursos inicials donats per Marcet i Vila continuaren en anys successius amb cursos monogràfics de Pau Vila, dels quals recordo, sobretot el dedicat a Sant Llorenç de Morunys, com a vila industrial de muntanya, i els següents sobre el poblament de Catalunya. Des del primer moment, els cursos anaren acompanyats d'excursions, fetes amb autocars destapats, característiques d'aquella època, i amb un gran nombre d'assistents quan els dirigia el Dr. Marcet. En canvi, als cursos de Vila hi assistírem pocs, no gaire més d'una dotzena d'alumnes, molts d'ells excursionistes interessats per la geografia, a més d'alguns universitaris joves entre els quals recordo l'enginyer suís V. Bouvier, en Josep Iglésies, en Puchades, en Llobet, que avui s'han consagrat com a geògrafs, però la vocació geogràfica dels quals suposo que, com la meva, es decantà aleshores. Els cursos d'en Vila tingueren, almenys per a mi, una influència decisiva, car hi aprenguérem a treballar en temes monogràfics, mitjançant fitxes hàbilment extractades pel mestre. Més endavant, ens entrenà amb el tema del poblament, en el qual col·laboràrem alguns, com en Bouvier i jo mateix. L'atracció de Pau Vila era insuperable i jo crec que d'aquells anys es perfilen moltes de les vocacions geogràfiques inicials i per això crec que cal situar aquests fets

entre els inicials de la geografia catalana moderna poc coneguts pels geògrafs de les generacions posteriors. L'habilitat de Vila consistia a estimular i atreure en treballs a tothom, fos quina fos llur preparació inicial, universitaris, mestres, excursionistes, i desvetllar, com havia fet sempre, l'entusiasme i l'atenció, amb el seu tracte. Les excursions dominicals al voltant de Barcelona foren bàsiques ja que durant la seva realització eren fonamentals les converses sobre els temes del país.

Després vingueren l'aparició dels manuals de l'Editorial Barcino, els textos de Pau Vila sobre la Cerdanya, els de Reparaz sobre la Plana de Vic, els de Chevalier sobre el paisatge de Catalunya o sobre la geologia de Catalunya, aquests darrers menys reeixits que els primers.

Parlant d'aquests primers precursors geogràfics cal fer un apartat important sobre Chevalier, que representà, sens dubte, un paper important en els primers temps, tan important com el paper de Marcet entre els geògrafs i en la Geografia física.

Als cursos de Pau Vila s'ajuntaren les iniciatives secundades per la Generalitat recobrada, l'any 1932, particularment les expedicions a l'Institut de Geografia Alpina de Grenoble, antiga escola de Vila, que dirigí Jules Blache, i a l'Institut de Geografia de Toulouse, dirigida per Daniel Faucher. L'Institut de Toulouse ara porta el nom d'aquest geògraf que havia vingut a Catalunya i hi féu excursions i hi pronuncià conferències, principalment a l'Escola Normal de Mestres de la Generalitat.

Pot ben dir-se que la geografia moderna de Catalunya va covar-se en tota aquesta sèrie d'actes, celebrats molts d'ells en el vell estatge del carrer Paradís, tal com anys enrera ho havia fet la geologia catalana, en gran part amb els recursos de Font i Sagué i dels quals amb prou feines s'enregistrà el record amb unes notes esporàdiques en el «Butlletí» del Centre. L'inici d'aquesta germinació cal buscar-lo en la publicació del cèlebre curset de Blanchard, el fundador de l'escola de Grenoble, gran geògraf francès, sobre la geografia humana de la muntanya. El text d'aquestes conferències, amb anotacions de Pau Vila, fou publicat pel Centre, al mateix temps que es publicà l'obra de Chevalier sobre Andorra.³ Aquestes són justament les dues obres que podem considerar que obren la porta de la geografia moderna i que precediren en pocs anys les actuacions de Vila que he comentat.

Cal mencionar algunes altres obres cabdals: les guies excursionistes de l'Iglésies, la Geografia de Catalunya de Carreras Candi, amb la col·laboració de Vidal, de Faura, de Font i Sagué, que tot i que encara no és la geografia moderna, representa l'obra d'uns pioners que facilitarà el pas posterior de la geografia moderna.

En l'absència d'una geografia moderna, el Centre Excursionista de Catalunya féu el paper de precursor, gairebé per la tenacitat, preparació i entusiasme de Pau Vila.

A partir de 1932, l'obra de Vila es prodiga més enllà de les parets del Centre Excursionista: els estudis de l'Escola d'Estudis Mercantils, l'Escola Normal de Mestres de la Generalitat, principalment, els cursos d'estiu... dels temps immediatament abans de la guerra civil, en alguns dels quals intervinguérem Jaume Marcet i jo mateix.

Totes aquestes tasques fins a cert punt supletòries i paral·leles a les que hauria d'haver portat la Universitat. Però cal parlar d'altres iniciatives realitzades per Pau Vila.

Vila es llança aleshores al projecte de Divisió Territorial de Catalunya, primer amb el volum extraordinari llançat per la Casa del Vallès, on hi publica un avanç de la seva visió de Catalunya.⁴

II. La geografia catalana després del 1936. Els anys catacumbals

Els anys 1936-1939 suposen, com ja ha documentat Josep Iglésies, el col·lapse de l'obra de la Societat Catalana de Geografia i la interrupció de tots els projectes en marxa. La Societat només se salvà del naufragi definitiu gràcies a la tenacitat de l'Institut d'Estudis Catalans i, pel que fa a la geografia, gràcies a l'esperit de continuïtat de Josep Iglésies.

Ací cal recordar altres iniciatives que no es van poder establir a la Societat Catalana de Geografia fins una quarantena d'anys després, però que subsistiren enmig dels mals averanys que ens tocaren viure i que, sense tenir-los en compte, no és possible comprendre la trajectòria històrica de la geografia catalana. Són iniciatives paral·leles que no es van enregistrar per Josep Iglésies perquè no pertanyien a la vida catacumbal de la Societat Catalana de Geografia però crec que val la pena de recordar, car d'elles depèn en gran part la situació de la geografia catalana actual: sense elles no seria possible entendre-la, i per això no la comprenien els geògrafs espanyols que ens visitaren el novembre de 1978 i que ens expressaren la seva estranyesa.

Realment, qui no tingui en compte les circumstàncies de Catalunya difícilment comprendrà la seva evolució i la de la nostra cultura en general i, en el cas que ens interessa, la marxa o els col·lapses de la geografia catalana. Recordo, doncs, que el president i un grup d'invitats, tots ells bons i documentats geògrafs de l'Asociación de Geógrafos Españoles, que coneixien bé Catalunya, varen ésser invitats a una de les sessions ordinàries de la Societat Catalana de Geografia, que tot just acabava de sortir de la quarantena d'anys de la fase catacumbal. Ells, que gairebé no coneixien l'existència de la nostra Societat, en observar una de les nostres sessions i en comentar-los les nostres activitats clandestines que, inconcebiblement havíem efectuat gairebé durant mig segle, manifestaren que ara comprenien moltes de les coses de Catalunya.

A aquesta activitat paral·lela intentaré referir-me ara, encara que sigui més coneguda per part de les generacions actuals. M'hi referiré perquè amb prou feines en resta rastre escrit.

Em referiré, en primer lloc, a l'acció del professor Pierre Deffontaines a l'Institut Francès de Barcelona. Cal recordar l'acte d'homenatge multitudinari que li tributà la cultura catalana que li reté el tribut que justament li corresponia pel que féu a favor de la nostra cultura. Cal recordar que l'Institut d'Estudis Catalans li atorgà el seu guardó Catalònia, que s'atorga als especialistes estrangers que més s'han destacat a favor de la cultura catalana. Ara, intentaré referir-me al que es refereix al nostre camp.

Deffontaines qui, calladament i amb un esperit comprensiu que mai no li agraiem prou, empenyé un silenciós ajut a la cultura catalana, no solament amb les seves pròpies aportacions geogràfiques fetes amb la visió de l'especialista que ha corregut molt món, sinó, el que és més valuós, amb una compenetració de geògraf que recorre el país i que com-

prèn no solament els fets de la nostra geografia, sinó que s'identifica amb ell i els seus problemes candents. No endebades en els temps més difícils, l'Institut Francès es converteix en un casal de la cultura catalana on convergeixen literats, artistes de tota mena. vinculats, sense cap formalisme, en cercles d'estudis que, a l'ensems que projectaven entre nosaltres la cultura francesa, ajudaven la cultura catalana, per exemple, amb pensions atorgades sense discriminació política, en uns moments en què la coloració política podia esdevenir excloent. Recordo les pensions atorgades a Vilà Valentí per anar a Burdeus amb el professor Papy, a la Montserrat Rubió, a la Maria de Bolòs, a Masachs que anà a Grenoble a estudiar hidrologia... Avui, tots ells, són valors consagrats. Però, a part d'aquests ajuts, cal tenir en compte l'obra acollidora de l'Institut Francès, a través del Centre d'estudis geogràfics. Gairebé setmanalment celebrava una reunió de geògrafs. Entre molts d'altres hi recordo el noms de Franganillo, Llopis Lladó, Carmina Virgili, Oriol Riba, Ribera Faig, Montserrat Rubió, sempre amb el president Puig i Cadafalch. Allí, en un to familiar i gens acadèmic, cadascú i molt sovint el propi Deffontaines, exposàvem un tema geogràfic que, després, era comentat, amb una bona visió, sovint, del propi Deffontaines. A més d'aquestes reunions, de tant en tant era invitat algun professor estranger, francès o d'altres països que Deffontaines havia recorregut. Aquests professors, en una conferència pública exposaven un tema de llur especialitat que ens permetia tenir una visió de l'estat de la geografia moderna i, a la vegada, ens feia entrar en contacte amb el bo i millor, sobretot, de la geografia francesa. A més, gairebé sempre, la seva estada era acompanyada per a uns quants, amb una invitació a la llar de Deffontaines i, sovint, amb unes excursions complementàries que ens permetien encara més la intimitat amb aquelles primeres figures geogràfiques. I el mateix feia amb altres especialitats, encara que, com és lògic, dominessin els geògrafs. Les converses tingudes a la llar de Deffontaines, intel·ligentment portades pel matrimoni Deffontaines, i durant les senzilles excursions, eren més interessants que les mateixes conferències públiques.

Serà bo de recordar el pas de moltes de les personalitats geogràfiques que ocuparen la tribuna de l'Institut Francès, en uns moments en què l'activitat de la Societat Catalana de Geografia estava esmorteïda i condicionada pel clima regnant a Barcelona. En moments molt difícils i desagradables per Deffontaines, que fou tingut en entredit políticament i apartat de la Direcció de l'Institut, he de recordar el pas del mestre Martonne, que visità el nostre Departament i amb el qual férem una nombrosa expedició a Montserrat, Raoul Blanchard, Daniel Faucher...

En recordar com es produí l'entrada del professor Deffontaines en la geografia catalana moderna, permeteu-me que reproduïxi les paraules dites amb motiu de la sessió necrològica que li dedicà la nostra Societat i l'Entitat Auxilia, fundada pel matrimoni Deffontaines. Deia, doncs, a l'acte de l'Aula Magna de la Universitat:

«Cap al final de 1939 arribava a Barcelona Pierre Deffontaines per fer-se càrrec de l'Institut Francès; havia estat designat pel seu padri de fonts, el general Petain. Els temps eren particularment difícils en molts aspectes i no gens amistoses les relacions oficials amb França i les altres potències aliades, com a ressò de la nostra guerra civil. Els primers dies d'estar a Barcelona, el director nou vingut anà a saludar el rector de la Universitat —que si mal no recordo era el doctor Gómez del Campillo— per a oferir-se-li. Però aquell senyor deuria estar tan atrafagat depurant el professorat que es negà a rebre'l. Deffontaines, en sortir, travessà el vestíbul de la Universitat amb les llàgrimes als ulls. Era un mal averany que pressa-

giava les dificultats amb què toparia la seva gestió. Aquest fet, que conec per un dels seus íntims col·laboradors d'aleshores, mai no li havia sentit comentar: és una mostra de la seva exquisida discreció. Però, anys a venir, esdevindria professor d'aquell centre que aleshores el rebutjava. I aquest acte d'avui, si no tingués una significació més important constituiria una reparació simbòlica.»

Altrament, l'ambient geogràfic d'aquell temps en el nostre país estava enrarit per motius semblants. D'una part, hi havia el gran buit deixat per Pau Vila, iniciador i estimulador de totes les activitats geogràfiques a Catalunya. D'altres, com Gonçal de Reparaz, Pere Blasi, Miquel Santaló, Marcel Chevalier, també eren a l'exili i dispersos pel món. Els pocs que restaren ací, condemnats al silenci, com la mateixa Societat Catalana de Geografia, que encara tardaria uns quants anys a reprendre amb sordina la seva vida de catacumbes. En aquest ambient, després de la «brillant» rebuda que he comentat, per atzar i a través de l'amic Puchades, aleshores tot just sortit de les aules de l'Escola d'Enginyers, Deffontaines entrà en contacte amb els nostres geògrafs, els pocs que restaven. Fou en el curs d'una conferència de Física que es donava a l'Institut Francès, aleshores allotjat al xalet del carrer Provença, Puchades, en saludar el director, es trobà que duia un nom conegut per algun dels llibres que tenia. Deffontaines li mostrà el seu interès a conèixer els nostres geògrafs i a estudiar el país. Tot seguit proposà a dos d'ells —Salvador Llobet i el propi Puchades— a recórrer el delta del Llobregat —que aleshores no s'havia industrialitzat com està ara i que, per tant, es conservava com a exemple de vida rural i agrícola. El parell de joves geògrafs acceptaren de bon grat la invitació, però, és clar, decidiren de prendre algunes precaucions: calia fer un bon paper i fer quedar bé el país. Per aquesta raó es documentaren com calia i anaren a fer una visita al delta. Després, el dia convingut, hi tornaren cofois amb el professor Deffontaines i restaren boca-badats davant dels problemes que aquest els plantejava. Més tard, em confessaren ingènuament i amb tota sinceritat que abans no havien copsat res de les qüestions que els plantejà Deffontaines, amb la seva ràpida intuïció i amb la seva coneixança d'altres civilitzacions deltaïques: els presentà una sèrie de problemes interessantíssims que foren la base del seu primer article sobre Catalunya.

Els atzars de la gran guerra feien cada cop més difícil els temps i Deffontaines, en abandonar el govern de Vichy, fou destituït del seu càrrec de director de l'Institut Francès o, àdhuc, en un moment donat, hagué de refugiar-se a Collbató, a casa del pintor Rogent. Però, malgrat les adversitats, el seu entusiasme no defallí.

El 7 de desembre de 1941, el Japó, sense prèvia declaració de guerra bombardejava l'esquadra nord-americana en aigües de les illes Hawai, a Pearl Harbour. L'endemà, Deffontaines i Salvador Llobet arribaven a Barcelona custodiats per una parella de la guàrdia civil, portats en «conducció ordinària» des de Ripoll. Encara que aquests dos fets no tenen res a veure l'un amb l'altre, simplement els situo cronològicament: els havien pescat per aquelles muntanyes del Ripollès amb les «mans a la massa», armats amb màquines fotogràfiques, mapes i prenent notes. «Hemos pillado a dos espías». No hi valgueren papers d'identitat, i en Llobet fou durament recriminat perquè, essent espanyol, es prestava a aquelles coses. «Aquelles coses» que Llobet defensava còndidament dient que era geografia!

Cal dir que aquests excessos de zel eren freqüents i més d'un dels meus amics ha fet la seva tesi doctoral a mà de la guàrdia civil, car el primer que hom havia de fer era convèncer el comandant de la zona que érem persones inofensives i honorables. Malgrat aques-

tes precaucions, algun detingut dels nostres amics se sentí dir que «le dejaban en libertad porque el jefe lo mandaba, pero que ni que se lo jurase el moro Muza creía que hacían nada bueno por aquellos andurriales».

Són tres petites anècdotes dels primers temps del professor Deffontaines a Barcelona que crec que emmarquen les coordenades de la seva actuació entre nosaltres, el seu lliurament entusiasta a l'estudi del país.

Encara que sigui ara apartar-nos de l'àmbit de Catalunya, retrec ara dos fets semblants que donen una idea de les dificultats que sovint trobaven geògrafs i geòlegs en passejar per les muntanyes i fer-se sospitosos. En un d'aquests casos intervingué el professor Deffontaines. Fou en ocasió d'uns cursos de geografia professats a la Universitat d'estiu de Jaca: una vintena de professors i alumnes —entre els quals figuraven Deffontaines, Orlando Ribeiro, Manuel de Terán, Salvador Llobet, etc.— decidírem fer una sortida d'estudi a la regió de Panticosa. La sortida ens prengué tota la jornada per la muntanya pirinenca. A la davallada cap a l'estany de Bacimanya, després de la marxa i ascensions del dia, ens veiérem sorpresos pels trests disparats per gent amagada que disparava visiblement contra nosaltres, encara que, després ho sabérem, els trests eren disparats un xic enlaire dels nostres caps. Però nosaltres, entre els quals hi havia un bon grup de noies, ignoràvem les intencions dels trests i buscàrem refugi entre els blocs granítics i, quan al cap d'una estona, anaren cessant, un oficial d'aviació meteorològic, que onejava una camisa blanca, i dues noies estudiant que onejaven, al seu torn, unes robes blanques, s'atreïren a anar davallant fins el fons de la vall. La resta dels expedicionaris els anàrem seguint. Quina no fou la nostra sorpresa en trobar-nos, allí amb un grup de soldats més espavorits que nosaltres, amb el fusell a la mà, ja que, la nit abans, la ràdio francesa havia dit que per commemorar el 18 de juliol s'esperava una invasió per aquell sector de la frontera amb França. Fou una invasió geogràfica! que posà a prova l'ardor bèl·lic dels geògrafs, nacionals i estrangers, que formaven el grup.

Però no era solament la zona fronterera l'arriscada a recórrer. Recordo que quan iniciàrem amb el professor Fallot l'estudi de la sierra de Baza, els primer dies; quanb preparàvem l'expedició amb els amics Llopis i Alastrué, ens comparegué l'oficial de la guàrdia civil, comandant de la localitat, per requerir-nos l'objecte de la nostra presència. En exhibir la nostra documentació, entre ella la de Paul Fallot, ens exigí l'autorització per fer l'estudi que ens propasàvem. Fallot exhibí l'ofici de l'ambaixada espanyola a París invitant-lo a fer uns cursos a Barcelona i l'estudi de les serres de Baza. Però, inexplicablement, la mecanògrafa havia escrit «setembre» al peu de l'ofici, influïda per la data dels cursos projectats a Barcelona i l'oficial, reconeixent tot seguit l'error arribà a la conclusió que l'ofici era fals i per tant ens impedia d'emprendre la nostra campanya, que s'havia projectat que durés una mesada abans dels cursos de Barcelona o a fer astronomia que és l'únic que la llei permetia de fer als estrangers: atinada actitud legalista d'acord amb una llei de començaments de segle. A això objectà Fallot que precisament era una llei de l'època en què ell començà la seva magna memòria sobre Mallorca! Sortosament, una telefonada al company rector de la Universitat granadina i als seus bons oficis, juntament amb la intervenció del governador civil, garantiren a l'oficial de la guàrdia civil de la nostra innocència. Suposo que per tal de justificar el seu excés de zel, obligà a tres guàrdies civils que custodiessin les nostres correrries per tal de garantir la nostra seguretat personal. I aquells tres guàrdies que rigorosament s'anaven alternant dia i nit pels trencalls de la se-

ra de Baza, es veien obligats a seguir muntanya amunt i muntanya avall, segons el caprici dels contorns geològics. I això mentre el professor Fallot, amb prop de setanta anys, estava en bona forma física i ens deixava enrere. I això que entre nosaltres hi havia Noel Llopis, destacat muntanyenc, i, algunes vegades, el notari de Baza, Sr. Moral, afeccionat a la geologia i bon muntanyenc i estudiós de la serra Nevada. Un dia, aquest, després de comentar sobre Fallot, digué: «Però ezte hombre é una constante» i es decidí a deixar-nos en pau. Mentrestant, aquells pobres guàrdies civils, mal calçats i carregats amb els fusells, havien de trescar amb nosaltres, tal com estava manat, tot dient: «No sé lo que Vdes, sacarán deso, pero lo que ez nosotros!». I això fins que els convencérem que s'apostessin dalt d'un cim i des d'allí ens vetllessin tranquil·lament i a la nit fessin cap a la barraca que ens servia d'aixopluc, solució que acceptaren a graç i a plaer. Durant les campanyes dels estius següents, potser convençuts de la nostra innocència, es canvià el comandant que havia de vetllar pels desgraciats geòlegs. Per això, només la primera part de la nostra memòria sobre la serra de Baza és la que es féu a mà amb la guàrdia civil, amb evident perjudici de la cultura d'aquest cos, que d'altra manera alguna cosa o altra hauria après de geologia! Val a dir que aquesta afecció no es perdé del tot, perquè quan vaig organitzar el curs sobre lectura i interpretació de la serra de Baza —curs que fou portat per Llopis i al qual, en alguns moments ens acompanyaren Puchades, Dantín Cereceda i J. Albareda, secretari del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, i en Jean Sermet, com a conferenciants— quan férem el viatge de retorn, el cap de la guàrdia civil de Granada es considerà obligat a acompanyar-nos personalment amb un destacament nombrós de subordinats, als quals feia desplegar espectacularment cada vegada que nosaltres ens complaïem a fer alguna observació geogràfica. No fos que, donades les altes jerarquies que ens acompanyaven, hi hagués algun «Salsi puedes» —que era el nom del «maquis» que deien que hi havia per aquelles comarques...

Tot plegat pot semblar una mica pueril, però és un reflex fidel de les condicions en què s'havia de treballar en aquells temps.

Cosa semblant ens passava per poder treballar amb els mapes i les fotografies aèries. Ja feia molts anys que els mapes topogràfics no es podien actualitzar perquè per poder arribar a gran part del Pirineu es requeria una autorització o passí —«el permiso de frontera»—; tan sols per poder anar a passar l'estiu a Bellver feia falta un passí, a partir de la zona de Ripoll, quan començava la zona «impermeabilitzada»! Era un passí que només atorgava l'autoritat militar. I això durà molts anys, fins que, segons contem, en invitar el senyor Mateu al general Franco a visitar el seu castell de Perelada, s'assabentà el general que el seu cuiner havia trobat moltes dificultats per arribar-hi i ordenà que s'acabés aquella situació. Es veu que des d'aleshores deixà de ploure a l'àmplia faixa fronterera, car deixà d'ésser zona impermeabilitzada!

Altres dificultats teníem per poder treballar amb els mapes i les fotografies aèries. De feia molts anys, els mapes de l'Instituto Geográfico y Estadístico s'havien d'obtenir a Madrid, mitjançant instància, quan en molts països, Suïssa, per exemple, els mapes es poden comprar als quioscos de l'estació o a una llibreria qualsevol. Però després de la guerra civil ni les mateixes instàncies servien de gran cosa. Als centres oficials, si es podia justificar la necessitat, facilitaven un exemplar de l'àrea impermeabilitzada, vol dir, gairebé tot el Pirineu, en un sol exemplar segellat i amb l'avertència al dors de la responsabilitat en què s'incorria si es deixaven consultar els mapes a altres persones. Per poder treballar

en l'aixecament geològic del full de Bellver —tasca que em confià l'Institut Geológico y Minero de Madrid— se'm facilità un exemplar únic, tot i que érem dos els geòlegs que hi havíem de treballar. Sort que alguns bons amics en tenien d'altres exemplars adquirits abans de la guerra per poder treballar al camp i per poder dibuixar-hi a casa els terrenys geològics. Pensem que tot això passava fins i tot després que els americans i els alemanys ja havien reproduït mapes espanyols, millorats, amb observacions fetes des d'avions. Pensem que es feia quan l'edició de mapes espanyols la feien els geògrafs francesos assistents al Congrés Geogràfic Internacional de Lisboa... Tan difícil que era d'obtenir l'edició espanyola als nostres geògrafs quan, com jo havia fet, es podien haver adquirit lliurement del servei cartogràfic americà.

Com deia abans, el mateix passava amb les fotografies aèries, administrades a cop d'instàncies i requisits pel centre oficial de l'exèrcit de l'aire espanyol: i eren fotografies fetes per vols americans! Fou així com vaig poder obtenir les primeres fotografies d'Olot, per exemple, curiosament retallades amb tisores les zones on hi havia objectius militars, casernes, etc. D'aquesta manera, jo, que no tenia cap intenció d'espionatge ja sabia, amb tal estratagema, on s'havia de bombardejar!

A més de bona part de l'àrea pròxima a la frontera i de tot Andorra, els bons companys de Toulouse ja m'havien facilitat, sense foradar-les, les fotografies aèries fetes, suposo, per avions francesos. Fins i tot els mateixos militars espanyols que em subministraven les fotografies aèries feien burla dels seus col·legues de l'exèrcit de l'aire espanyol que prenen precaucions tan ingènues. Aquesta mentalitat em recorda el que conten els geòlegs que treballaven a Turquia, on, segons deien, Bulmenthal, el geòleg que havia posat en solfa bona part d'Andalusia, quan començà a treballar allí havia d'anar acompanyat d'un oficial turc que és qui duia i conservava el mapa on el geòleg suís anava fent les anotacions i que mai més no tornà a tenir a la seva disposició. Evidentment, hi ha d'haver mentalitats diferents segons els països.

Tot plegat pot semblar pueril en una època en què els avions poden cartografiar en simple vol àrees extenses, però si ara ho relato, com deia abans, és com a reflex de les condicions imperants aquella època. Birot i jo haguérem de fer bona part dels nostres estudis sobre Espanya ajudant-nos d'aquella cartografia manllevada als estrangers i tan zelosament guardada a Espanya. Potser les notes bibliogràfiques publicades pel nostre becari Joan Ribera sobre l'edició americana dels mapes espanyols, lliurement consultats als Estats Units, va contribuir a aflluïxar la rígida norma espanyola.

Retornant al nostre tema sobre les activitats geogràfiques de l'Institut Francès, tema del qual ens havien apartat les anècdotes citades, s'ha de remarcar que d'aquells primers contactes amb els nostres geògrafs en sortiren altres iniciatives més perdurables. Aviat començaren les reunions de geògrafs al nou local de l'Institut, instal·lat a la Gran Via, reunions a les quals em vaig incorporar quan el 1943 vaig tornar a Barcelona. Hi havia vells nous i amics: Llopis Lladó, Salvador Llobet, Puchades, Ferrer de Franganillo, aleshores director del Servei Cartogràfic de la Diputació de Barcelona, Joaquina Casas... No érem més enllà d'una vintena, vells amics de la Societat Catalana de Geografia, pels quals les reunions de l'Institut eren com una continuació de les seves tasques, i els pertanyents a les noves generacions. Es presentaven i es discutien animadament comunicacions i ens relacionàvem amb el bo i el millor de la geografia francesa: el mestre de Vila, Raoul Blanchard, Faucher...

Barcelona, maig de 1985

Notes

* Aquest text fou publicat al número 4 de «Treballs de la Societat Catalana de Geografia» (setembre 1986). És l'original de l'article que el Dr. Solé estava escrivint per a la nostra revista, quan el va sorprendre la mort, i que quedà inacabat. Tornem a publicar-lo tal com ell el deixà, en tota la seva sinceritat.

¹ SOLÉ, L.: *Juan Carandell Pericay, geólogo y geógrafo andaluz*, Bol. Unir. Granada, XIII, núm. 63, pàg. 157-171 (1941). Granada.

² SOLÉ, LI.: *Els estudis geològics*, a L'aportació de la Universitat Catalana a la Ciència i a la Cultura, PP. 138-147, 10 figs. «L'Avenç», Barcelona 1981.

³ BLANCHARD, R.: *Assaig de Geografia humana de muntanya*, traducció i notes de Pau Vila, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona 1925 (114 pàg.).

CHEVALIER, M.: *Andorra*, C.E.C., Barcelona 1925 (traducció d'*Andorre*, publicat el mateix any a Chamberry, per Librairie Dardel s/d.

⁴ Casa del Vallès, *El problema comarcal de Catalunya*, col. «Biblioteca d'Estudis Comarcals», vol. II (Barcelona 1931), 142 pàg. (hi ha intervencions de Bofill, Glanadell, Valls i Taberner, Maspons i Anglasell, Pau Vila...)